

พิธีสอนขวัญ: พิธีกรรมแห่งความเชื่อของชาวชุมชนหนองแวง อำเภอบ้านฝืด จังหวัดอุดรธานี

เอี่ยมพร ทิพย์เดช

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., อาจารย์
คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา
uampon@hotmail.com

เปรมวิทย์ วิวัฒน์เศรษฐ์

รองศาสตราจารย์ ดร., อาจารย์
คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา
premvitv@hotmail.com

สุริยะกาล ทองเหลา

นักศึกษาศาสาวิชาภาษาไทย
คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

รับบทความ: 1 กุมภาพันธ์ 2566

แก้ไขบทความ: 8 เมษายน 2566

ตอบรับบทความ: 19 เมษายน 2566

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาองค์ประกอบและขั้นตอนของพิธีสอนขวัญในชุมชนหนองแวงอำเภอบ้านฝืด จังหวัดอุดรธานี และวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของพิธีสอนขวัญที่ส่งผลกระทบต่อคนในชุมชนหนองแวงอำเภอบ้านฝืด จังหวัดอุดรธานี ด้วยวิธีการทางคดีชนวิทยา โดยการปฏิบัติงานภาคสนามในพื้นที่วิจัยจากนั้นนำข้อมูลมาวิเคราะห์ตามแนวคิดโครงสร้าง-หน้าที่นิยม แล้วนำเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า พิธีสอนขวัญที่ชาวชุมชนหนองแวง อำเภอบ้านฝืด จังหวัดอุดรธานี จัดขึ้นเป็นพิธีกรรมที่มีองค์ประกอบและขั้นตอนการประกอบพิธีตามโครงสร้างที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ทั้งในขั้นตอนก่อนการประกอบพิธี ขณะประกอบพิธี และหลังการประกอบพิธี โดยในแต่ละขั้นตอนจะมีส่วนสัมพันธ์กับสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติตามความเชื่อของคนในชุมชน ซึ่งพิธีสอนขวัญดังกล่าวนี้ ล้วนมีบทบาทหน้าที่ต่อการดำเนินชีวิตของชาวชุมชนหนองแวงทั้งในระดับตัวบุคคลและระดับชุมชน อันเป็นคุณูปการต่อชาวชุมชนหนองแวงที่สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

คำสำคัญ: พิธีสอนขวัญ, บทบาทหน้าที่ของพิธีกรรม, ชุมชนหนองแวง อำเภอบ้านฝืด จังหวัดอุดรธานี

Sorn Khwan: The Soul Retrieval Ceremony in Nong-Waeng Community, Ban Phue District, Udon Thani Province

Uamporn Thipdet

Assistant Professor, Ph.D., Lecturer
School of Liberal Arts, University of Phayao
uampon@hotmail.com

Premvit Vivattanaseth

Associate Professor, Ph.D., Lecturer
School of Liberal Arts, University of Phayao
premvitv@hotmail.com

Suriyakan Thonglao

Thai language students
School of Liberal Arts, University of Phayao

Received: February 1, 2023

Revised: April 8, 2023

Accepted: April 19, 2023

Abstract

This study aimed to investigate the composition and the practice of Sorn Khwan and to analyze the roles of the ceremony having an influence on the way of life of the residents in Nong-Waeng community, Ban Phue district, Udon Thani, Thailand. The Folklore methodology was applied to the fieldwork. The collected data were analyzed and presented by using the “structural–functionalism” and descriptive analysis.

The results of the study revealed that Sorn Khwan in Nong-Waeng community, Ban Phue district, Udon Thani, Thailand was considered as a cultural heritage in both the composition and the procedures of the ceremony. The three stages of the procedure of the ceremony; the preparation, the process and the end of the ceremony had shown the relation to supernatural power in accordance with the belief of the folks. Besides, Sorn Khwan also played a crucial role on the way of life in the community from the private to the community. It has been regarded as the supportive phenomena for the community till the present time.

Keywords: Sorn-Khwan, the roles of the ceremony, Nong-Waeng community, Ban Phue district, Udon Thani

บทนำ (Introduction)

พิธีกรรมเป็นประติษฐานทางวัฒนธรรมที่ทุกสังคมทั่วโลกต่างประกอบสร้างขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์บางอย่างที่ถูกครอบด้วยความเชื่อ โดยมีขั้นตอนการจัดและกระทำเพื่อก่อให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ ความถูกต้องตามขนบปฏิบัติ ตลอดจนทั้งเป็นสื่อสัญลักษณ์ที่จะช่วยให้คนเข้าถึงความหมายที่สอดแทรกอยู่ พิธีกรรมจึงเป็นแนวทางที่มนุษย์ได้ยึดถือและปฏิบัติ รวมทั้งมีการปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมและสอดคล้องกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น (อุมารณ วังศ์วิสิฐศักดิ์, 2547, หน้า 56) ทั้งนี้พิธีกรรมจะเกิดขึ้นด้วยการที่คนในกลุ่มชนมีความเชื่อร่วมกันเป็นพื้นฐานสำคัญ โดยความเชื่อดังกล่าวจะเป็นการยอมรับนับถือ เชื่อมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่อาจตั้งอยู่บนพื้นฐานของความคิด โดยมีเหตุผลที่พิสูจน์ได้ หรืออาจตั้งอยู่บนพื้นฐานของการยอมรับ ศรัทธา โดยปราศจากเหตุผลหรือการพิสูจน์ใด ๆ เพื่อเป็นแนวทางในการตัดสินใจ เชื่อ ปฏิบัติหรือละเว้นการปฏิบัติ โดยความเชื่อดังกล่าวจะมีอิทธิพลเหนือจิตใจของบุคคลและมีการปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเป็นวัฒนธรรมที่จำเป็นอย่างหนึ่งของมนุษย์ ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างความจำเป็นของวิถีชีวิตมนุษย์กับความเชื่อมีอยู่หลายประการ อันได้แก่

1. มนุษย์อยู่ได้เพราะความเชื่อ เนื่องจากไม่รู้จักตัวเอง ความเชื่อจึงทำให้มนุษย์สามารถดำรงอยู่ได้
2. มนุษย์เชื่อในสิ่งที่มองไม่เห็น เช่น เรื่องของอนาคตเป็นสิ่งที่มองไม่เห็น ผี เทวดา เป็นสิ่งที่มองไม่เห็น ความรัก ความซิง ความดี ความชั่ว เป็นสิ่งที่ไม่สามารถวัดได้ มนุษย์จึงต้องอาศัยความเชื่อหรือสร้างความคิดเกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้ไว้เป็นทุนจะได้ปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นได้อย่างถูกต้อง
3. เมื่อมนุษย์มีความเชื่อก็ก่อให้เกิดความมั่นใจ สามารถฝ่าฟันอุปสรรคต่าง ๆ ได้
4. ความเชื่อก่อให้เกิดความสบายใจในการดำเนินชีวิต (วิทยา ภูครองหิน, 2553, หน้า 30-31)

แม้ว่าในปัจจุบันสังคมจะเจริญก้าวหน้ามากขึ้น ผู้คนต่างได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึง วิทยาการทางเทคโนโลยีเข้ามามีอิทธิพลในวิถีชีวิตและช่วยอำนวยความสะดวกในการดำเนินชีวิตอย่างมากมาย แต่ความเชื่อในเรื่องลึกลับเหนือธรรมชาติยังคงได้รับการสืบทอดและถือปฏิบัติกันมาอย่างต่อเนื่อง ไม่เว้นแม้จังหวัดใหญ่ในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (อีสาน) ดังเช่นจังหวัดอุดรธานี ในสังคมของชาวอุดรธานีแม้ความเชื่อและพิธีกรรมบางอย่างจะเลือนหายไปกับวิทยาการสมัยใหม่ที่มีการเปลี่ยนแปลง แต่ก็ยังมีหลายท้องถิ่นที่ยังคงไว้ซึ่งวิถีชีวิตและความเชื่อแบบดั้งเดิม การดำเนินชีวิตของชาวอุดรธานีในหลายพื้นที่ยังคงมีส่วนเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งได้สืบทอดความเชื่อดังกล่าวผ่านวิถีปฏิบัติในชีวิตประจำวัน และพิธีกรรมต่าง ๆ มาจนถึงปัจจุบัน พิธีสอนขวัญหรือช้อนขวัญ เป็นพิธีกรรมหนึ่งที่ชาวอุดรธานียังคงมีความเชื่อ ศรัทธา และถือปฏิบัติสืบต่อกันมา โดยเชื่อกันว่า “ขวัญ” เป็นสิ่งที่มีพลังอำนาจอันลึกลับที่แฝงอยู่ในร่างกายของมนุษย์และสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ มาตั้งแต่เกิด ในยามปกติที่ขวัญสถิตอยู่ประจำในร่างกาย บุคคลผู้นั้นก็จะดำรงชีวิตอย่างมีความสุข สุขภาพพลานามัยแข็งแรง แต่เมื่อใดที่บุคคลประสบกับสภาวะการณ์ผิดปกติที่ทำให้เกิดความรู้สึกหวั่นไหว วิตกกังวล จิตใจไม่เป็นปกติ ขวัญก็จะหลุดหายไปจากร่างกาย หรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า ขวัญหาย ขวัญเสีย (เสียขวัญ) อันจะทำให้ผู้เป็นเจ้าของขวัญดำรงชีวิตอย่างไม่เป็นปกติสุข มีอาการไม่สบายกายไม่สบายใจ จนถึงเจ็บไข้ได้ป่วย หากจะให้ชีวิตดำเนินต่อไปอย่างราบรื่นและมีความสุข ก็จะต้องจัดพิธีสอนขวัญ อันเป็นพิธีเรียกขวัญให้กลับเข้ามาสถิตอยู่ในร่างกายของบุคคลผู้เป็นเจ้าของขวัญดังเดิม

พิธีสอนขวัญ ได้ปรากฏในหมู่บ้านต่าง ๆ ของชุมชนหนองแวง อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี ซึ่งเป็นชุมชนที่มีวิถีชีวิตผูกพันกับธรรมชาติ และเป็นชุมชนที่ถือปฏิบัติตามความเชื่อดั้งเดิมของบรรพบุรุษ

มาอย่างต่อเนื่อง จนนับได้ว่าเป็นชุมชนแห่งหนึ่งที่มีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม ดังที่คำมูล ทองเหลา (ผู้ให้สัมภาษณ์, 13 มกราคม 2564) ชาวบ้านหมู่ที่ 1 ตำบลหนองแวง อำเภอบ้านฝืด จังหวัดอุดรธานี ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องขวัญและพิธีส่งขวัญที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษว่า ขวัญเป็นสิ่งที่เกิดมาพร้อมกับเนื้อหนังของมนุษย์ ขวัญถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของร่างกาย คนปกติจะมีขวัญทั้งหมด 32 ขวัญ ถ้าหากว่าขวัญหายไปโดยเกิดจากเหตุการณ์บางอย่างที่ทำให้บุคคลได้รับการกระทบกระเทือนทางร่างกายหรือจิตใจ ก็จำเป็นต้องมีพิธีเรียกขวัญหรือที่ชาวอุดรธานีเรียกว่า ส่งขวัญ ขึ้น ซึ่งพิธีส่งขวัญจะแตกต่างกันไปตามความเชื่อของคน ในแต่ละท้องถิ่น โดยชาวชุมชนหนองแวงมีความเชื่อว่า ในพิธีส่งขวัญจะต้องใช้สวิงเป็นอุปกรณ์ที่ใช้ในการช้อนขวัญ เพื่อที่จะได้ขวัญนั้นกลับคืนสู่ตัวเจ้าของขวัญให้เร็วที่สุด ซึ่งหากใช้ตาช่ายไปกวดักขวัญก็เกรงว่าจะได้ขวัญของคนอื่นติดมาด้วย จึงจำเป็นต้องใช้สวิงมากวดแกลงในลักษณะของการช้อนปลา เพื่อตักขวัญของ บุคคลนั้น เมื่อได้ขวัญมาแล้วจะนำไปผูกมัดข้อมือของผู้ที่ขวัญหลุดหาย และมีการให้ศีลให้พร จึงจะถือว่าพิธี ส่งขวัญเสร็จสมบูรณ์

ด้วยเหตุที่พิธีส่งขวัญเป็นพิธีกรรมที่ผูกพันกับวิถีชีวิตของชาวชุมชนหนองแวง ในอันที่จะทำให้ชาวชุมชนหนองแวงดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างเป็นปกติสุขด้วยพิธีกรรมพื้นถิ่นของชุมชนที่สืบทอดต่อกันมาอย่างต่อเนื่อง หากแต่ไม่อาจคาดเดาได้ว่าพิธีส่งขวัญของชาวชุมชนหนองแวงจะถูกกลืนไปด้วยวิถีชีวิตใหม่และจะเลือนหายไปเมื่อใด ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาพิธีส่งขวัญในชุมชนหนองแวง อำเภอบ้านฝืด จังหวัดอุดรธานี ด้วยวิธีการทางคติชนวิทยา โดยจะศึกษาในประเด็นองค์ประกอบของพิธีกรรม ขั้นตอนของพิธีกรรม ตลอดจนทั้งบทบาทหน้าที่ของพิธีส่งขวัญที่ส่งผลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของชาวชุมชนหนองแวง อำเภอบ้านฝืด จังหวัดอุดรธานี ตามแนวคิดโครงสร้าง - หน้าที่นิยม โดยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าการศึกษารุ่นนี้ นอกจากจะทำให้ได้ทราบถึงรายละเอียดด้านต่าง ๆ ของพิธีส่งขวัญในชุมชนหนองแวงและคุณูปการของพิธีส่งขวัญที่มีต่อชุมชนหนองแวงแล้ว ยังจะเป็นการอนุรักษ์พิธีส่งขวัญ ซึ่งเป็นความเชื่อและพิธีกรรมที่มีความผูกพันกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนหนองแวงมานานให้คงอยู่และสืบทอดต่อไปอีกด้วย

วัตถุประสงค์ (Research objective)

1. ศึกษาองค์ประกอบและขั้นตอนของพิธีส่งขวัญในชุมชนหนองแวง อำเภอบ้านฝืด จังหวัดอุดรธานี
2. วิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของพิธีส่งขวัญที่ส่งผลต่อชาวชุมชนหนองแวง อำเภอบ้านฝืด จังหวัดอุดรธานี

ขอบเขตของการวิจัย (Scope of the Research)

การวิจัยครั้งนี้มีขอบเขตดังต่อไปนี้

1. ขอบเขตด้านพื้นที่

แหล่งข้อมูลในการศึกษาพิธีส่งขวัญครั้งนี้ เป็นพื้นที่ที่คนในชุมชนยึดมั่นในวัฒนธรรมดั้งเดิมโดยปรากฏพิธีกรรมต่าง ๆ ที่แสดงถึงความเชื่ออย่างเด่นชัดได้แก่ ชุมชนหนองแวง อำเภอบ้านฝืด จังหวัดอุดรธานี อันประกอบด้วย หมู่ที่ 1 บ้านหนองแวงน้อย หมู่ที่ 2 บ้านสันติสุข หมู่ที่ 8 บ้านหนองแวง และหมู่ที่ 10 บ้านหนองแวง ตำบลหนองแวง อำเภอบ้านฝืด จังหวัดอุดรธานี

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาพิธีส่อนขวัญครั้งนี้ ศึกษาใน 2 ประเด็นคือ

2.1 องค์ประกอบและขั้นตอนของพิธีส่อนขวัญในชุมชนหนองแวง อำเภอบ้านฝาง จังหวัดอุดรธานี

2.2 บทบาทหน้าที่ของพิธีส่อนขวัญที่ส่งผลต่อชาวชุมชนหนองแวง อำเภอบ้านฝาง จังหวัดอุดรธานี

3. ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูล

วิทยาการผู้ให้ข้อมูลเพื่อการศึกษาพิธีส่อนขวัญในครั้งนี้ มีคุณสมบัติดังต่อไปนี้

3.1 มีภูมิลำเนาและปัจจุบันยังคงอาศัยอยู่ที่หมู่ที่ 1 บ้านหนองแวงน้อย หมู่ที่ 2 บ้านสันติสุข หมู่ที่ 8 บ้านหนองแวง และหมู่ที่ 10 บ้านหนองแวง ตำบลหนองแวง อำเภอบ้านฝาง จังหวัดอุดรธานี

3.2 มีประสบการณ์การเข้าร่วมพิธีส่อนขวัญในพื้นที่ดังกล่าวไม่น้อยกว่า 5 ครั้ง หรือเป็นผู้ประกอบพิธีส่อนขวัญในชุมชนหนองแวง ตำบลหนองแวง อำเภอบ้านฝาง จังหวัดอุดรธานี ไม่น้อยกว่า 5 ครั้ง

3.3 ได้รับการยอมรับจากกลุ่มชนในพื้นที่ว่ามีความรู้อย่างแท้จริงในเรื่องพิธีส่อนขวัญ ที่สืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษในชุมชนหนองแวง ตำบลหนองแวง อำเภอบ้านฝาง จังหวัดอุดรธานี

4. ขอบเขตด้านเวลา

การเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ ได้กระทำอย่างต่อเนื่องในระหว่างวันที่ 1 พฤศจิกายน 2564 – 20 กุมภาพันธ์ 2565

นิยามศัพท์เฉพาะ

พิธีส่อนขวัญ หมายถึง พิธีกรรมที่ชุมชนหนองแวง ตำบลหนองแวง อำเภอบ้านฝาง จังหวัดอุดรธานี จัดขึ้นตามที่ได้รับการสืบทอดอย่างต่อเนื่องจากบรรพบุรุษ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเชิญขวัญที่ออกจากร่างของผู้เป็นเจ้าของขวัญด้วยสาเหตุต่าง ๆ ให้กลับเข้าสู่ร่างดั้งเดิม

กรอบแนวคิด

การศึกษาเรื่อง พิธีส่อนขวัญ: พิธีกรรมแห่งความเชื่อของชาวชุมชนหนองแวง อำเภอบ้านฝาง จังหวัดอุดรธานี ในครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้นำแนวคิดจากทฤษฎีโครงสร้าง - หน้าที่นิยม ของนักวิชาการหลายท่านมาทำการสังเคราะห์เพื่อเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาดังนี้

การศึกษาตามแนวคิดจากทฤษฎีโครงสร้าง - หน้าที่นิยม เป็นการศึกษาพฤติกรรมมนุษย์ในเชิงความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทหน้าที่กับโครงสร้างของสังคม ซึ่งโครงสร้างของสังคมจะต้องอยู่ควบคู่กับบทบาทหน้าที่ เพราะโครงสร้างทุกส่วนของสังคมจะต้องมีบทบาทหน้าที่เสมอ ทั้งนี้ โครงสร้างส่วนต่าง ๆ ของสังคมจะเกิดจากความจำเป็นพื้นฐานของมวลมนุษย์ ดังนั้น โครงสร้างทุกส่วนของสังคมจึงต้องทำหน้าที่ตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์ (สนิท สมักรการ, 2538, หน้า 18) เช่นเดียวกับพิธีกรรม พิธีกรรมเป็นเรื่องของกลุ่มชน เป็นกิจกรรมการรวมพลังของคนในสังคม พิธีกรรมต่าง ๆ ล้วนเป็นโครงสร้างของสังคม ที่มีหน้าที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์อย่างน้อย 2 ด้านคือ ด้านจิตใต้และด้านสังคม (ศิริพร ณ ถลาง, 2548, หน้า 321-322)

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลเบื้องต้นและปฏิบัติงานภาคสนามเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล โดยดำเนินการดังนี้

1. ศึกษาข้อมูลเบื้องต้นในเรื่องพิธีเรี่ยขวัญ (สอนขวัญ) ทฤษฎีและแนวคิดในการศึกษาข้อมูลทางคติชนที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัยคือ ทฤษฎีโครงสร้าง - หน้าที่นิยม และพื้นที่ที่เป็นแหล่งข้อมูลทางวัฒนธรรมในจังหวัดอุดรธานี เพื่อเป็นพื้นฐานการศึกษาวิจัยในครั้งนี้

2. สืบหาและตรวจสอบบุคคลที่จะคัดเลือกเป็นวิทยากรตามคุณสมบัติที่กำหนดไว้คือ

2.1 มีภูมิลำเนาและปัจจุบันยังคงอาศัยอยู่ที่หมู่ที่ 1 บ้านหนองแวงน้อย หมู่ที่ 2 บ้านสันติสุข หมู่ที่ 8 บ้านหนองแวง และหมู่ที่ 10 บ้านหนองแวง ตำบลหนองแวง อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี

2.2 มีประสบการณ์การเข้าร่วมพิธีสอนขวัญในพื้นที่ดังกล่าวไม่น้อยกว่า 5 ครั้ง หรือเป็นผู้ประกอบพิธีสอนขวัญในชุมชนหนองแวง ตำบลหนองแวง อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี ไม่น้อยกว่า 5 ครั้ง

2.3 ได้รับการยอมรับจากกลุ่มชนในพื้นที่ว่ามีความรู้อย่างแท้จริงในเรื่องพิธีสอนขวัญ ที่สืบทอดต่อกันมาจากรบรรพบุรุษในชุมชนหนองแวง ตำบลหนองแวง อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี

ตลอดทั้งสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับคนในชุมชนในพื้นที่การศึกษา ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการเก็บรวบรวมข้อมูล

3. ศึกษาและเก็บข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้านด้านภูมิศาสตร์และวัฒนธรรม โดยการสัมภาษณ์ผู้รู้ทั้งผู้นำชุมชนและชาวชุมชนหนองแวง ตลอดทั้งค้นคว้าเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

4. ผู้วิจัยสัมภาษณ์วิทยากรที่ได้รับการคัดเลือกไว้ จำนวน 12 คนโดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างและแบบบันทึกข้อมูลการปฏิบัติงานภาคสนามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น เพื่อให้ได้รายละเอียดเบื้องต้นเกี่ยวกับการประกอบพิธีสอนขวัญ ตั้งแต่การจัดเตรียมพิธี การประกอบพิธี จนถึงเสร็จสิ้นพิธี

5. ผู้วิจัยเข้าร่วมสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมในการประกอบพิธีสอนขวัญ เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสังเกต การจดบันทึก ตลอดทั้งบันทึกภาพ (ภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหว) และเสียงในขณะประกอบพิธีซึ่งทำให้สามารถเก็บรวบรวมข้อมูลในองค์ประกอบและขั้นตอนของพิธีได้อย่างครบถ้วน

6. ถ่ายถอดข้อมูลจากกล้องบันทึกภาพเคลื่อนไหวและเครื่องบันทึกเสียงเป็นลายลักษณ์อักษร โดยยังคงสำเนียงให้ใกล้เคียงกับเสียงจริงของวิทยากรมากที่สุด และบันทึกข้อมูลเป็นภาษาไทยกลาง เพื่อความสะดวกในการวิเคราะห์ข้อมูล รวมทั้งสะดวกต่อการเผยแพร่ข้อมูล

7. ตรวจสอบความถูกต้อง สมบูรณ์ของข้อมูลที่ถ่ายทอดเป็นลายลักษณ์อักษร โดยขอความอนุเคราะห์จากวิทยากรบางท่านเป็นผู้ตรวจสอบ และสัมภาษณ์วิทยากรบางท่านเพิ่มเติมในกรณีที่ข้อมูลบางส่วนยังไม่ชัดเจน

8. นำข้อมูลที่ได้รับการตรวจสอบจากวิทยากรมาทำการเรียบเรียงและศึกษาองค์ประกอบและขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม และวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของพิธีสอนขวัญที่ส่งผลต่อชุมชนหนองแวง ตำบลหนองแวง อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี จากข้อมูลและบริบทของข้อมูล โดยใช้แนวคิดโครงสร้าง-หน้าที่นิยมเป็นแนวทางการวิเคราะห์

9. สรุปและอภิปรายผลการศึกษา โดยนำเสนอผลการศึกษาแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย (Research results)

การศึกษาองค์ประกอบ และขั้นตอนของพิธีสอนขวัญในชุมชนหนองแวง อำเภอบ้านฝาง จังหวัดอุดรธานี

ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลพิธีสอนขวัญในชุมชนหนองแวง โดยแบ่งตามลักษณะโครงสร้างของพิธีกรรมออกเป็น 2 ส่วนคือ องค์ประกอบของพิธีกรรมและขั้นตอนของพิธีกรรม ดังนี้

1. องค์ประกอบของพิธีกรรม ประกอบด้วย

1.1 จุดประสงค์ของพิธีกรรม พิธีสอนขวัญในชุมชนหนองแวงมีจุดประสงค์หลัก 2 ประการ คือ เพื่อเป็นการเรียกขวัญที่หลุดหายจากร่างกายให้กลับเข้ามาอยู่ประจำกายของผู้เจ็บป่วย กับทั้งสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่ผู้เจ็บป่วย รวมถึงญาติของผู้เจ็บป่วยและคนในชุมชน

1.2 ผู้เข้าร่วมพิธีกรรม ผู้เข้าร่วมพิธีสอนขวัญ ประกอบด้วย ผู้ประกอบพิธี ผู้เจ็บป่วยหรือเจ้าของขวัญ และเจ้าภาพซึ่งเป็นญาติผู้เจ็บป่วย (แม่แม่)

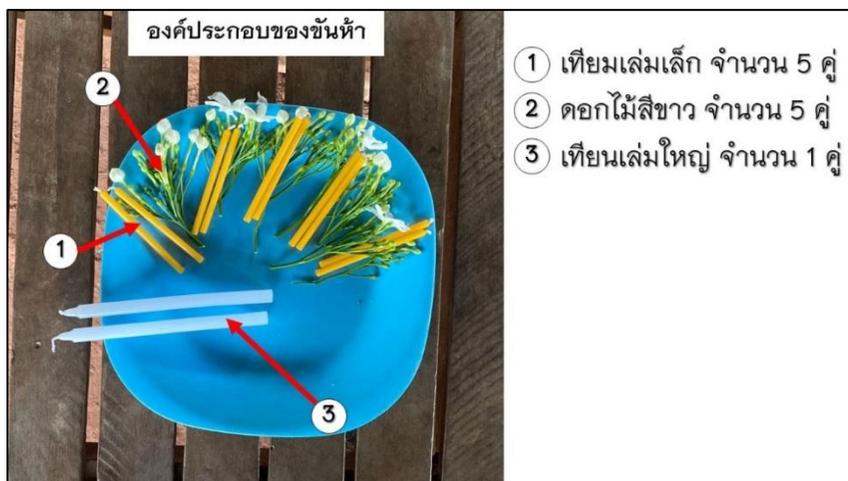
1.3 อุปกรณ์ที่ประกอบในพิธีกรรม แบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ

1.3.1 คาย คือ เครื่องประกอบพิธีกรรมที่ใช้เป็นเครื่องบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อของชาวอีสาน อันประกอบด้วย ไข่ไก่ต้มสุก น้ำเปล่า ข้าวต้มมัด ข้าวปั้น (ข้าวเหนียวนึ่งสุก) กล้วยน้ำว่าสุก บุหรี่ (ยาสูบ) คำหมาก (ใบพลูที่ทำด้วยปูนขาวแล้วมวนคล้ายบุหรี่ จากนั้นนำสีเสียด แก่นคูณและยาเส้นแปะลงบนบริเวณตรงกลางของมวนพลู) กระจก (แว่น) หวี หน้่าไซ หน้่าแพรก ฝ้ายผูกแขน (สายสิญจน์มงคล) ซ่อง (เส้นผมของผู้เจ็บป่วยซึ่งเป็นเจ้าของขวัญ) และมีด

ภาพที่ 1 คายนสอนขวัญ

1.3.2 ชั้นห้า คือ เครื่องประกอบพิธีกรรมที่ใช้เป็นเครื่องบูชาครูบาอาจารย์ของผู้ประกอบพิธี ประกอบด้วย ดอกไม้จำนวน 5 คู่ เทียนเล่มเล็กจำนวน 5 คู่ และเทียนเล่มใหญ่สำหรับใช้จุดไฟจำนวน 1 คู่

ภาพที่ 2 ชั้นห้าในพิธีสอนขวัญ

1.3.3 สวิง อุปกรณ์สอนขวัญ ซึ่งมีลักษณะคล้ายอุปกรณ์จับปลา

ภาพที่ 3 สวิงสอนขวัญ

1.4 สถานที่ประกอบพิธีกรรม การประกอบพิธีสอนขวัญมิได้กำหนดสถานที่ที่แน่นอนว่าจะเป็นที่ใด จะขึ้นอยู่กับความสะดวกของผู้ประกอบพิธีและเจ้าภาพ ซึ่งสถานที่ประกอบพิธีกรรมจะมี 2 ลักษณะ คือ ในกรณีที่ผู้ประกอบพิธีและผู้เข้าร่วมพิธี โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจ้าภาพ (เฒ่าแก่) สามารถเดินทางไปยังจุดเกิดเหตุได้ ให้ประกอบพิธียังจุดเกิดเหตุที่ทำให้เจ็บป่วยหรือตกใจ เพราะเชื่อว่าขวัญได้ตกลงในบริเวณนั้น และในกรณีที่ผู้ประกอบพิธีและเฒ่าแก่ไม่สามารถเดินทางไปยังจุดเกิดเหตุได้ ให้ประกอบพิธียังบริเวณที่ผู้เจ็บป่วยหรือเจ้าของขวัญพักอาศัยอยู่

1.5 กำหนดเวลาการประกอบพิธีกรรม การประกอบพิธีสอนขวัญมิได้มีหลักเกณฑ์กำหนดเวลาไว้อย่างแน่นอน หากแต่ถือเอาเวลาที่ผู้ประกอบพิธีสะดวก โดยเชื่อว่าเวลาที่เหมาะสมแก่การประกอบพิธีคือ ช่วงเวลาประมาณ 17.00 - 18.00 น. ทั้งนี้ จะงดเว้นวันที่ไม่ควรประกอบพิธีอันประกอบด้วย วันพระ วันอังคาร และวันเสีย (วันไม่ดี) ในแต่ละเดือนตามความเชื่อของคนในพื้นที่

2. ขั้นตอนของพิธีกรรม

2.1 เตรียมการก่อนประกอบพิธีกรรม มีการดำเนินการดังนี้

2.1.1 ญาติผู้เจ็บป่วยติดต่อกับผู้ประกอบพิธีส่วนขวัญเพื่อนัดหมายตามวันสะดวกของทั้งสองฝ่าย

2.1.2 เจ้าภาพเตรียมคบายและอุปกรณ์ที่ใช้สำหรับส่วนขวัญ ในกรณีทีประกอบพิธีภายในวันที่เกิดเหตุ ให้จัดเตรียมคบายที่มีส่วนประกอบเพียง ข้าวปั้น กล้วยน้ำว่า ไข่ไก่ต้ม ฟ้ายผูกแขน เรียกว่า “ส่วนขวัญดอ” ทั้งนี้ หากเกิดเหตุข้ามหนึ่งคืนไปแล้วให้จัดเตรียมคบายส่วนขวัญที่มีองค์ประกอบครบสมบูรณ์

2.1.3 เจ้าภาพทำความสะอาดบ้านหรือบริเวณที่ผู้เจ็บป่วยพักอาศัยอยู่เพื่อเตรียมต้อนรับขวัญ

2.1.4 เมื่อถึงกำหนดเวลานัดหมาย ผู้ประกอบพิธีและผู้เข้าร่วมพิธีเดินทางไปยังสถานที่ประกอบพิธี ซึ่งอาจเป็นสถานที่เกิดเหตุ หรือสถานที่ที่ผู้เจ็บป่วยพักอาศัยอยู่ เพื่อประกอบพิธีส่วนขวัญ ทั้งนี้หากประกอบพิธีบริเวณสถานที่ที่ผู้เจ็บป่วยพักอาศัยอยู่ ให้ประกอบพิธีบริเวณรอบ ๆ บ้านที่ผู้เจ็บป่วยหรือ เจ้าของขวัญพักอาศัยอยู่ตามความเหมาะสมของสถานที่

2.1.5 เมื่อไปถึงยังสถานที่ประกอบพิธี ผู้ประกอบพิธีและผู้เข้าร่วมพิธีนั่งลงบนพื้นดินโดยหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ห้ามนำเสื่อไปปูนั่ง ด้วยเหตุผลที่ว่าถ้าหากนั่งบนเสื่อจะทำให้อยู่สูงกว่าพระแม่ธรณี จะไม่เป็นมงคล

2.2 ขณะประกอบพิธีกรรม มีขั้นตอนการดำเนินการดังนี้

2.2.1 เฒ่าแก่วางมิดที่ทักติดตัวมาด้วย ขณะเดียวกันผู้ประกอบพิธีเปิดขวดน้ำวางไว้กับคบายซึ่งตั้งไว้บริเวณด้านขวามือของผู้ประกอบพิธี

2.2.2 ผู้ประกอบพิธีจุดเทียนเล่มใหญ่ 2 เล่มบนจานชั้นห้า จากนั้นยกจานชั้นห้าขึ้นพร้อมพนมมือให้อยู่ระดับหน้าอก

2.2.3 ผู้ประกอบพิธีกล่าวบทสรรเสริญพระพุทธเจ้า

นะโม ตัสสะ ะคะวะเต ะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ (3 จบ)

และกล่าวคำบูชาพระ

อิมินา สักกาเรนะ พุทธัง อะภิปูชะยามิ

อิมินา สักกาเรนะ ธัมมัง อะภิปูชะยามิ

อิมินา สักกาเรนะ สังฆัง อะภิปูชะยามิ

2.2.4 ผู้ประกอบพิธีวางจานชั้นห้าลงที่ด้านหน้า จากนั้นพนมมือไว้ระดับหน้าอกแล้วกล่าวคำบูชาพระรัตนตรัย

อะระหัง สัมมาสัมพุทธโธ ะคะวะ พุทธัง ะคะวะณัง อภิวัตเทมิ (กราบ)

สะวาคะโต ะคะวะตา ธัมโม ธัมมัง นมัสสามิ (กราบ)

สุปฏิปันโน ะคะวะโต สาวะกะสังโฆ สังฆังนะมามิ (กราบ)

2.2.5 ผู้ประกอบพิธีกล่าวคำอัญเชิญเทพบุตร เทพธิดา

อุกาสะ อุกาสะ อุกาสะ ข้าพเจ้าทั้งหลายขออัญเชิญชวนเทพธิดาทั้งหลายสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายถึง 16 ชั้นฟ้าสุราลัย ตลอดจนกระทั่งภูเขาเลากา ภูมิสถานที่อยู่ของข้าพเจ้า ล้วนคนดีมีวิเศษ จงลงมาปกป้องพิทักษ์รักษาโพยภัยอันตรายใด ๆ ข้าพเจ้าปรารถนาสิ่งใด อย่าขัดข้องในใจนับตั้งแต่วันนี้นิจทุกโข โหมิ

2.2.6 ผู้ประกอบพิธีกล่าวคำสอนขวัญและอารัมภบทเกี่ยวกับพิธีสอนขวัญที่ได้จัดขึ้น พุทธัง ซีวิตัง ยาวะนิพพานัง สาระณังคัทถามิ ไฟในร่างกายของข้าพเจ้า ล้วนคนดีมีวิเศษ จงลงมาปกปักรักษาโพยภัยอันตรายใด ๆ ข้าพเจ้าปรารถนาสิ่งใด อย่าขัดข้องในใจ นับตั้งแต่วันนี้

ธัมมัง ซีวิตัง ยาวะนิพพานัง สาระณังคัทถามิ ลมหายใจเข้าออกคงชื่อไว้ว่า ... (บอกชื่อ-นามสกุลผู้เจ็บป่วย)... บอกชื่อตัวที่ได้กล่าวนามไปแล้วนี้ ขอถวายแด่พระพุทธรเจ้า เข้าถึงพระนิพพาน บาปทั้งหลาย กรรมทั้งหลาย ศัตรูทั้งหลาย อย่ามีมาผจญ ขอเดชพระกุศลจงมาบังเกิด สิ่งที่เป็นบุญเป็นกุศลให้เจริญรุ่งเรือง มีทรัพย์สินมหาศาลเป็นทานธารณะ ข้าพเจ้าทำความสำเร็จมัทศจรรย์เหนือมนุษย์ทั้งปวง

สังฆัง ซีวิตัง ยาวะนิพพานัง สาระณังคัทถามิ (ผู้ประกอบพิธีอธิษฐานถึงความปรารถนาและอายุขัยที่ยืนยาว โดยทำอธิษฐานอายุขัยต่ำกว่า 80 ปี ให้อธิษฐานอายุขัยมากกว่า 80 ปี ขึ้นไป) อนาคต ปัจจุบันของข้าพเจ้า คงชื่อไว้ว่า ... (บอกชื่อ-นามสกุลผู้เจ็บป่วย)... บอกชื่อตัวที่ได้กล่าวนามไปแล้วนี้ ขอถวายแด่พระสงฆ์เจ้า เข้าถึงพระนิพพาน วิดกเศร้าหมองอย่ามีมาผจญ ขอเดชพระกุศลจงมาบังเกิด สิ่งที่เป็นบุญเป็นกุศลให้เจริญรุ่งเรือง มีทรัพย์สินมหาศาลเป็นทานธารณะ ข้าพเจ้าทำความสำเร็จมัทศจรรย์เหนือมนุษย์ทั้งปวง สาธุ สาธุ สาธุ

2.2.7 ผู้ประกอบพิธีกล่าวคำบูชาพระแม่ธรณี

ข้าพเจ้าขออัญเชิญชวนเทพบุตร เทพธิดา เทวดา พระอินทร์ พระพรหม พระอัมรินทร์ราช ท้าวบุญสมกรมรี พระแม่ธรณี ผู้อยู่ลุ่มผู้หยั่งน้ำให้กิน ผู้ค้ำดินให้อยู่ จงปกปักรักษาผู้เจ็บป่วย ผู้เฒ่าผู้ทำก็ขอให้มีความเจริญใจ เทพธิดา พระอินทร์ พระพรหม ผู้อยู่สูง หนึ่งธาตุดิน สองน้ำ สามลม สี่ไฟ ธาตุทั้งสี่ ขอให้เทพบุตร เทวดา พระอินทร์ พระพรหม จงปกปักรักษาลูกฟังกคนเทียน ให้ตลอดปลอดภัย นมะ อะ อุ นะ โม พุทธายะ (3 จบ)

2.2.8 ผู้ประกอบพิธีปิดคาย เก็บดอกไม้ออกจากจานขันห้าไปบูชาพระแม่ธรณี โดยให้นำไปวางไว้บริเวณที่สูง เช่น ก้อนดิน โคนจอมปลวก เป็นต้น

2.2.9 ผู้ประกอบพิธีกล่าวคำกรวดน้ำอุทิศแด่พระแม่ธรณีพร้อมทั้งหยาดน้ำลงบนพื้นดิน

อิมินา ปุญญะกัมเมนะ ขอเดชพระกุศล จงมาบังเกิด สิ่งที่เป็นบุญเป็นกุศลให้ เจริญรุ่งเรือง มีทรัพย์สินมหาศาลเป็นทานธารณะ ข้าพเจ้าเป็นผู้สำเร็จในโลกนี้ จงประสบแต่ความสุข ความ เจริญ พระแม่ธรณี พระแม่คงคา พญามัจจุราช นายพันธุเสนาบดี ศิริครุฑอำมาตย์ กับท้าวจตุโลกบาล ทั้งสี่ ชั้นจตุมาหาราชิกาเปื้องบนจนสุดมหาพรหม เบื้องต่ำตั้งแต่เวจขึ้นไปจนถึงมनुสสาโลก โดยรอบสุดขอบจักรวาล โดยท่านทั้งหลายที่ได้ทุกข์ ขอให้ท่านมีความสุข ถ้าท่านทั้งหลายที่ท่านได้สุข ขอให้สุขยิ่ง ๆ ขึ้นไป ขอเดชพระกุศลผลบุญแห่งนี้ จงประสบแต่ความสุขความเจริญ เทอญ

2.2.10 ผู้ประกอบพิธีเอาคายใส่สวิงแล้วสอน (ช้อน) เอาขวัญ โดยเริ่มสอนจากทิศ ตะวัน ออกก่อน แล้วค่อยหันหน้าไปสอนทางทิศตะวันตก สุดท้ายหันหน้ากลับมาสอนทางทิศตะวันออกอีก หนึ่งรอบ

ภาพที่ 4 ผู้ประกอบพิธีสอนเอาขวัญโดยหันหน้าไปยังทิศตะวันออก

2.2.11 เมื่อสอนขวัญเสร็จแล้วใช้ฝ้ายสายสิญจน์มัดเครื่องคายเข้ากับสวิง นำมากอดไว้กับตัวผู้ประกอบพิธี เรียกขั้นตอนนี้ว่า “รับขวัญ” ทั้งนี้ ผู้ประกอบพิธี ซึ่งเป็นผู้รับขวัญ ห้ามพูดคุยกับใครจนกว่าจะนำเครื่องคายกลับไปถึงบ้านของเจ้าของขวัญซึ่งเป็นผู้เจ็บป่วยนั้น

2.3 หลังจากการประกอบพิธีกรรม มีขั้นตอนการดำเนินการดังนี้

2.3.1 ผู้ประกอบพิธีนำคายนอกจากสวิง ซึ่งประกอบด้วย กล้วยน้ำว่าสุก ข้าวต้มมัด ไข่ไก่ต้มสุก และข้าวปั้น แล้วนำมาใส่่มือผู้เจ็บป่วย ซึ่งเป็นเจ้าของขวัญ

2.3.2 ผู้ประกอบพิธีนำฝ้ายผูกแขนจากคาย 1 เส้น มาผูกข้อมือให้ผู้เจ็บป่วยซึ่งเป็นเจ้าของขวัญ หากผู้ประกอบพิธีเป็นเพศชาย ให้ผูกข้อมือขวาของผู้เจ็บป่วย หากผู้ประกอบพิธีเป็นเพศหญิง จะเลือกผูกข้อมือข้างใดก็ได้ พร้อมกับกล่าวคำผูกแขน

ศรี ศรี สิทธิพระพร บวรอันประเสริฐ ฝ้ายแก้วเกิดมงคล ปูนกันมาเป็นเส้นสามห่อบ เอามาผูกแขนซ้ายให้เจ้าได้ว่าถึงผีนอ่อน ค่าคำผ่อนให้พอแสน หัวแหวนให้ทงเทศ ครอบขอบเขตให้หังสา ไหลนองมาแต่โอโหมขมันที่อย่าได้ขาด เหมือนดั่งหาดทรายท่ากว้าง ทุกที่ที่ก้าหนดแห่งขมภู ศัตรูอย่าได้มาบังเบียด อย่าได้มีผู้เคียดต่อเจ้าจักคน เอามาผูกแขนขวาให้เจ้ามีอายุมั่นขวัญเย็น อยาสุได้ถอยช้า ให้เจ้าเริญหน้าอยู่สวัสดิ ใหญ่ถ่อเล่าพอบให้หัก ใหญ่ถ่อหลักพอบให้โค่น บให้หม่นเหมืองตอง บให้หมองเหมือนถ้ำ ให้เจ้าใหญ่เพียงลุง ให้เจ้าสูงเพียงป่า ให้เจ้าจำเริญหน้าอยู่สวัสดิ มีอายุ วรรณะ สุขะ พละ ปฏิภาณ ธนสารสมบัติ

ภาพที่ 5 ผู้ประกอบพิธีผูกข้อมือให้ผู้เจ็บป่วย

2.3.3 ผู้ประกอบพิธีนำเอาไข่ไก่ต้มสุกที่อยู่ในมือของผู้เจ็บป่วยมาปกแล้วผ่าเสียบ หาย โดยใช้เส้นผม ให้ผ่าครึ่งแนวตัด หากไข่เหลืองเต็มไม่เว้า ไม่แห้ง แสดงว่าอาการเจ็บป่วยจะหายในเร็ววัน หากไข่เหลืองแห้งหรือเว้า แสดงว่าอาการเจ็บป่วยจะต้องใช้เวลานานกว่าจะรักษาหาย จากนั้นนำไข่ไก่ให้เจ้าของขวัญกิน หากเจ้าของขวัญเป็นเพศชายให้กินไข่ส่วนกัน (ด้านแหลม) หากเจ้าของขวัญเป็นเพศหญิงให้กินไข่ส่วนปลาย (ด้านทื่อ)

ภาพที่ 6 ผู้ประกอบพิธีนำไข่ต้มในมือผู้เจ็บป่วยผ่าครึ่งเพื่อเสียบหาย

2.3.4 เจ้าภาพ ซึ่งเป็นญาติผู้เจ็บป่วย (แม่แก่) ทอยเข้ามาผูกข้อมือให้ผู้เจ็บป่วยจนฝ้ายผูกแขนครบทั้ง 9 เส้น หากมีญาติผู้เจ็บป่วยมาร่วมมากกว่า 9 คน ให้เจ้าภาพเตรียมฝ้ายผูกแขนเพิ่มอีกนอกเหนือจาก 9 เส้นในคาย

2.3.5 หลังจากพิธีผูกแขนเสร็จสิ้นเรียบร้อย จะเป็นการดูแลคายโดยผู้เจ็บป่วยจะนำจามมาใส่คายที่เหลือ ซึ่งประกอบด้วยข้าวต้มมัด คำหมาก ยาสูบ กล้วยน้ำว่าสุกแล้วนำไปวางไว้บริเวณหัวเตียง หรือหัวเสื่อที่นอนของผู้เจ็บป่วย ในแต่ละวันให้เจ้าของคายคือ ผู้เจ็บป่วยจะต้องนำข้าวสุก 3 ปั้น และน้ำดื่ม 1 แก้วหรือขวด มาเปลี่ยนใส่คายใหม่ในทุกเช้า ทำให้ครบ 3 วัน โดยนับวันประกอบพิธีสอนขวัญเป็นวันที่หนึ่ง เมื่อครบกำหนดวันแล้วให้นำคายไปวางไว้บริเวณมุมบ้านหรือโคนต้นไม้ ซึ่งเรียกว่า “ปลงคาย” ถือเป็น การเสร็จสิ้นพิธีสอนขวัญ

ภาพที่ 7 ผู้เจ็บป่วยทำการ “ปลงคาย” โดยนำคายไปวางไว้บริเวณมุมบ้านหรือโคนต้นไม้

บทบาทหน้าที่ของพิธีสอนขวัญต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนหนองแวง อำเภอบ้านฝาง จังหวัดอุดรธานี

ผู้วิจัยได้ศึกษาพิธีสอนขวัญในชุมชนหนองแวง โดยได้นำแนวคิดโครงสร้าง - หน้าที่นิยมมาวิเคราะห์ เพื่อศึกษาบทบาทหน้าที่ของพิธีสอนขวัญต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนพบว่า พิธีสอนขวัญมีบทบาทหน้าที่ต่อการดำเนินชีวิตชาวชุมชนหนองแวงใน 2 ระดับ คือ ระดับตัวบุคคลและระดับชุมชน โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. บทบาทหน้าที่ของพิธีสอนขวัญที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตชาวชุมชนหนองแวงในระดับตัวบุคคล

พิธีสอนขวัญเป็นพิธีกรรมหนึ่งที่ชาวชุมชนหนองแวงเชื่อว่าจะช่วยในการบำบัดรักษาโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ ที่ผู้ป่วยประสบอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเจ็บป่วยที่ไม่สามารถหาสาเหตุได้อย่างชัดเจนหรือไม่สามารถรักษาได้ด้วยการแพทย์แผนปัจจุบัน ซึ่งผู้ป่วยย่อมจะหมดกำลังใจในการต่อสู้กับอาการเจ็บป่วย พิธีสอนขวัญจะเป็นทางเลือกหนึ่งในการรักษาที่จะช่วยให้ผู้ป่วยมีกำลังใจในการต่อสู้กับอาการเจ็บป่วยนั้นด้วยผู้ป่วยเชื่อว่า พิธีสอนขวัญได้แสดงให้เห็นว่าพิธีกรรมในแต่ละขั้นตอนและอุปกรณ์ที่ใช้ในพิธีกรรมล้วนเป็นสิ่งเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติกับมนุษย์ที่เคารพศรัทธาในสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ ดังเช่นเครื่องประกอบพิธีและบทสวดต่าง ๆ อันเป็นการสร้างความหวังว่าสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติจะบันดาลให้ผู้เจ็บป่วยหายจากอาการเจ็บป่วยที่ประสบอยู่ พิธีสอนขวัญจึงเป็นเสมือนการแพทย์ทางเลือกแขนงหนึ่งที่แฝงไว้ซึ่งความเชื่อพื้นบ้านที่ชาวชุมชนหนองแวงมีความศรัทธาในวิธีการรักษาและพร้อมที่จะเป็นแนวทางปฏิบัติในการดำเนินชีวิตในยามที่เจ็บป่วย

นอกจากนั้น การสอนขวัญยังเป็นการแพทย์ทางเลือกที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวชุมชนหนองแวงเป็นอย่างมาก เนื่องจากชุมชนหนองแวงเป็นชุมชนขนาดเล็ก ชาวชุมชนหนองแวงมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ประกอบอาชีพเกษตรกรรมในพื้นที่ เวลาส่วนใหญ่จึงอยู่ในชุมชน จะออกนอกพื้นที่เฉพาะที่จำเป็นเท่านั้น ทั้งนี้เพราะชุมชนหนองแวงอยู่ห่างไกลจากตัวเมือง การเดินทางแต่ละครั้งจึงไม่สะดวกนัก เมื่อเจ็บไข้ได้ป่วยหากจะเดินทางไปรักษาที่สถานพยาบาลในเมือง นอกจากจะต้องเสียค่าใช้จ่ายทั้งในส่วนของการเดินทางและการรักษาพยาบาล ซึ่งมีผลกระทบต่อครอบครัวและระบบเศรษฐกิจของครอบครัวแล้ว ในบางครั้งยังต้องเผชิญกับระบบการให้บริการของสถานพยาบาลที่สร้างความไม่พึงพอใจให้แก่ผู้รับบริการอีกด้วยด้วยเหตุนี้ ชาวชุมชนหนองแวงส่วนใหญ่เมื่อมีอาการเจ็บป่วยที่ไม่รุนแรง จึงมักจะเข้ารับการศึกษาด้วยการสอนขวัญ ซึ่งจะประหยัดทั้งเวลาและค่าใช้จ่ายในการรักษา รวมทั้งความสะดวกใจที่จะเลือกระบบการรักษาอีกด้วย

2. บทบาทหน้าที่ของพิธีสอนขวัญที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตชาวชุมชนหนองแวงในระดับชุมชน

2.1 การสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างคนในครอบครัว และคนในครอบครัวกับชาวชุมชน พิธีสอนขวัญเกิดขึ้นด้วยความร่วมมือของผู้ประกอบพิธี ผู้อาวุโส (เฒ่าแก่) ญาติของผู้เจ็บป่วย และอาจรวมถึงคนในชุมชนที่มาร่วมพิธี ซึ่งมีส่วนร่วมในการจัดพิธีทุกขั้นตอน โดยกระบวนการดังกล่าวนี้ได้สร้างความสัมพันธ์ให้คนในชุมชนได้เห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน ช่วยเหลือเกื้อกูล เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน ส่งผลให้คนในชุมชนมีความรัก ความสามัคคีปรองมอดเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน กระทั่งชุมชนหนองแวงได้กลายเป็นชุมชนเข้มแข็งในที่สุด

2.2 การสร้างวัฒนธรรมที่มีความเป็นเอกลักษณ์ พิธีสอนขวัญในชุมชนหนองแวงได้ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคนจนกลายเป็นวัฒนธรรมชุมชน แม้ว่าในปัจจุบันวิทยาการทางการแพทย์จะเจริญ

ก้าวหน้าไปมากเพียงใดก็ตาม แต่ชาวชุมชนหนองแวงก็ยังคงสืบทอดรูปแบบอันเป็นเอกลักษณ์ของพิธีสอนขวัญมาใช้ในการรักษาความเจ็บไข้ได้ป่วยเล็ก ๆ น้อย ๆ และโรคที่หาสาเหตุไม่ได้อย่างต่อเนื่องตลอดมา

2.3 สะท้อนภาพชีวิตในชุมชน พิธีสอนขวัญได้สะท้อนภาพชุมชนหนองแวงในหลากหลายมิติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สภาพชีวิตความเป็นอยู่ ที่ทำให้เห็นถึงวิถีชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติ ความเป็นอยู่ที่เรียบง่ายและการอยู่ร่วมกันในชุมชนแบบครอบครัวใหญ่ มีความเอื้ออาทรและพร้อมที่จะหยิบยื่นความช่วยเหลือให้แก่กัน ในขณะที่เดียวกัน วัฒนธรรมความเป็นอยู่ก็ได้สะท้อนผ่านการประกอบพิธีกรรมสอนขวัญ ทั้งในด้านความเชื่อในอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อาหาร และการประกอบอาชีพ อย่างชัดเจน

2.4 สืบทอดมรดกทางภูมิปัญญาในการรักษาโรค พิธีสอนขวัญในชุมชนหนองแวงเป็นวิธีการรักษาโรควิธีหนึ่งที่เกิดจากภูมิปัญญาและความชาญฉลาดของบรรพบุรุษชาวชุมชนหนองแวง ซึ่งชาวชุมชนหนองแวงได้สืบทอดมาจากบรรพบุรุษและได้พัฒนาระบบการต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับบริบทด้านเวลาและพื้นที่ชุมชนหนองแวง จนกลายเป็นมรดกทางภูมิปัญญาในการรักษาโรคของชุมชนหนองแวงที่ควรอนุรักษ์และสืบทอดให้คงอยู่สืบไป

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย (Discussions and Conclusions)

สรุปผลการวิจัย

พิธีสอนขวัญที่ชาวชุมชนหนองแวง อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี จัดขึ้น เป็นพิธีกรรมแห่งความเชื่อที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ โดยมีโครงสร้างหลักของพิธีกรรม 2 ส่วน ส่วนแรกคือ องค์ประกอบของพิธีกรรม ประกอบด้วย จุดประสงค์ของพิธีกรรม ผู้เข้าร่วมพิธีกรรม และอุปกรณ์ประกอบพิธีกรรม ส่วนที่สองคือขั้นตอนของพิธีกรรม ประกอบด้วย ขั้นตอนก่อนประกอบพิธี ขณะประกอบพิธี และหลังการประกอบพิธี ซึ่งโครงสร้างของพิธีกรรมดังกล่าวล้วนเป็นองค์ประกอบสำคัญของพิธีกรรมที่มีบทบาทหน้าที่ต่อการดำเนินชีวิตของชาวชุมชนหนองแวง อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี ทั้งในระดับบุคคลที่จะช่วยสร้างขวัญและกำลังใจแก่ผู้ป่วย และระดับชุมชน ที่นอกจากจะช่วยสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างคนในครอบครัวและคนในครอบครัวกับชาวชุมชน สร้างวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีความเป็นเอกลักษณ์ และสะท้อนภาพชีวิตในชุมชนแล้ว ยังเป็นการสืบทอดมรดกทางภูมิปัญญาท้องถิ่นในการรักษาโรคอีกด้วย

อภิปรายผลการวิจัย

นับตั้งแต่บรรพบุรุษได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณชุมชนหนองแวง อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี ในปัจจุบัน คนในชุมชนหนองแวงต่างก็มีความเชื่อในสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งความเชื่อเหล่านั้นได้ถูกส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่นผ่านการประกอบพิธีกรรม และหนึ่งในพิธีกรรมที่ชาวชุมชนหนองแวงได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่อง คือ พิธีเรียกขวัญ หรือชาวชุมชนหนองแวงเรียกพิธีนี้ว่า พิธีสอนขวัญ โดยพิธีนี้มีความเชื่อพื้นฐานว่ามนุษย์ทุกคนมีกายเนื้อที่ประกอบด้วยขวัญ 32 ขวัญ ซึ่งขวัญทั้ง 32 ขวัญ มีลักษณะคล้ายวิญญาณ ไม่มีรูปร่างไม่มีตัวตน ไม่สามารถมองเห็นได้ แต่เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้บุคคลนั้นสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ หากขวัญในร่างกายของบุคคลใดหลุดหายไป อันมีสาเหตุมาจากสิ่งใดก็ตาม เช่น อุบัติเหตุ ความสะเทือนใจที่มากกว่าปกติ ทั้งตกเศร้าเสียใจ ตกใจ หรือแม้กระทั่งอาการคืออกตีใจ อาจทำให้บุคคลนั้นมีอาการเจ็บป่วยทั้งทางร่างกายและจิตใจ เพื่อเป็นการรักษาอาการดังกล่าวให้ร่างกายกลับมาเป็นปกติ จำเป็นจะต้องประกอบพิธีเรียกขวัญทั้ง 32 ให้กลับคืนสู่ร่างกาย ซึ่งสอดคล้องกับสาระสำคัญในบทสวดมนต์แม่บทวัตตติงสาการ ปาฐะ ว่าด้วยอาการ 32 ที่กล่าวถึงองค์ประกอบทั้ง 32 ในร่างกายของมนุษย์ที่จะทำให้มนุษย์มีความเป็นปกติมีความสุขสมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ

แต่เดิมพิธีส่อนขวัญที่ปรากฏในชุมชนหนองแวง อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี เป็นเพียงการประกอบพิธีขนาดเล็กที่จัดขึ้นภายในครอบครัว โดยมีผู้อาวุโสที่เป็นญาติผู้ใหญ่เป็นผู้นำในการประกอบพิธี จึงได้นำวัสดุอุปกรณ์ที่มีอยู่ภายในครัวเรือนมาใช้ในการประกอบพิธีกรรม และได้มีการถ่ายทอดองค์ความรู้จากผู้อาวุโสในครอบครัวสู่รุ่นลูกและหลานตามลำดับ ต่อมาในยุคที่ผู้คนมีความคิดที่เป็นระบบมากขึ้นและการเดินทางไปในสถานที่ต่าง ๆ มีความสะดวกมากยิ่งขึ้น จึงมีความคิดและค่านิยมใหม่เกิดขึ้น โดยเชื่อว่าหากได้เข้าพิธีกรรมใด ๆ ซึ่งรวมทั้งพิธีส่อนขวัญโดยผู้ประกอบพิธีเป็นบุคคลที่มีวิชาความรู้ ยึดมั่นในคุณธรรมจริยธรรมอันดีงาม จะมีส่วนช่วยให้พิธีกรรมเหล่านั้นมีความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ และมีความเป็นสิริมงคลมากยิ่งขึ้นกว่าการประกอบพิธีกรรมที่จัดขึ้นเองภายในครอบครัว ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ความนิยมในการประกอบพิธีโดยผู้อาวุโสในครอบครัวลดลงเป็นลำดับและนิยมให้บุคคลที่มีคุณลักษณะดังกล่าว เป็นผู้ประกอบพิธี

พิธีส่อนขวัญเป็นพิธีกรรมที่ชาวชุมชนหนองแวงยังคงปฏิบัติสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งสามารถพบเห็นได้ในทุกพื้นที่ของชุมชนหนองแวง ทั้งนี้เนื่องจากชาวชุมชนหนองแวงยังคงมีความเชื่อเรื่องขวัญและสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ ดังที่ปรากฏในพิธีส่อนขวัญที่แสดงถึงความเชื่อและความศรัทธาในพระพุทธศาสนา ซึ่งจะพบว่า ในขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม ผู้ประกอบพิธีได้กล่าวคำบูชาพระรัตนตรัยเป็นคำกล่าวภาษาบาลี โดยบทสวดมนต์ดังกล่าวในทางพระพุทธศาสนาถือเป็นบทสวดที่มีความศักดิ์สิทธิ์ การที่ผู้ประกอบพิธีกล่าวคำบูชาพระรัตนตรัยก่อนเริ่มพิธี ก็เพื่อเป็นการเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์และค่านำเชื่อถือให้กับพิธีกรรม อีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นถึงความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาของผู้ประกอบพิธีและชุมชนที่ประกอบพิธีอีกด้วย นอกจากความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาแล้ว ผู้ประกอบพิธียังอารัมภบทโดยกล่าวอัญเชิญเทวดา รวมถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ มาร่วมในพิธีอันเป็นการสร้างความมั่นใจในความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรมอีกด้วย ขั้นตอนของพิธีกรรมดังกล่าวเป็นสิ่งสะท้อนความเชื่อและความเคารพศรัทธาในสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ เป็นการนำความเชื่อที่มีต่อสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติมาผสมกลมกลืนกับแนวคิดทางพระพุทธศาสนาได้อย่างลงตัว ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวข้างต้นจะเป็นการสร้างกำลังใจให้กับบุคคลที่ประสบกับอาการเจ็บป่วยที่ไม่สามารถรักษาให้หายได้ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ช่วยให้บุคคลนั้นมีความกำลังใจในการต่อสู้กับอาการเจ็บป่วยต่าง ๆ และยังเป็นการสร้างความสบายใจในการดำเนินชีวิต พิธีส่อนขวัญจึงเป็นเสมือนเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของคนภายในชุมชน เมื่อเกิดเหตุอันตรายที่ทำให้ได้รับอาการเจ็บป่วยทั้งทางร่างกายและจิตใจ ก็สามารถแก้ปัญหาเหล่านั้นได้โดยวิธีการส่อนขวัญ ในขณะเดียวกันการประกอบพิธีส่อนขวัญยังเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี โดยพิธีส่อนขวัญจะจัดขึ้นได้ด้วยความร่วมมือจาก ผู้ประกอบพิธี เจ้าภาพ เจ้าแม่ ญาติผู้เจ็บป่วย รวมถึงคนในชุมชน ซึ่งจะร่วมมือกันนับตั้งแต่ขั้นเตรียมการก่อนการประกอบพิธีกรรม จนกระทั่งขั้นตอนหลังการประกอบพิธีกรรม กระบวนการเหล่านี้ได้ช่วยสร้างความสัมพันธ์ให้คนในชุมชนที่มีช่วงวัยต่างกันให้มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันหล่อหลอมให้เกิดความรักใคร่สามัคคี เป็นผลทำให้ชุมชนหนองแวงเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งของวัฒนธรรม เมื่อเกิดเหตุการณ์ที่ทำให้บุคคลใดประสบกับความเจ็บป่วย คนในชุมชนก็จะเห็นอกเห็นใจและให้ความช่วยเหลือกันด้วยวิธีการในรูปแบบต่าง ๆ

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยได้มีโอกาสเข้าร่วมพิธีส่อนขวัญในฐานะผู้เจ็บป่วย กับทั้งได้ศึกษาผลงานวิจัยเรื่องต่าง ๆ พบว่า พิธีส่อนขวัญ จะมีชื่อเรียกที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละพื้นที่เช่น พิธีสู่วขวัญ พิธีฮ้องขวัญ พิธีเรียกขวัญ ฯลฯ และสามารถที่จะจัดได้ในทุกโอกาส ไม่ว่าจะเป็โอกาสอันดี มีความสุข หรือโอกาสที่เป็นประสบเคราะห์กรรม ซึ่งผลของพิธีกรรมจะทำให้สภาพจิตใจของผู้รับการสู่วขวัญเข้มแข็งและมีความกล้ามากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง บทบาทหมอสู่วขวัญ กรณีศึกษาอำเภอบ้านผือ จังหวัดเลย ของ อนุศาสน์

ป๋องศิริ (2548) ที่พบว่า พิธีกรรมสู่ขวัญเป็นพิธีกรรมที่เกิดจากความเชื่อว่าจะร่างกายของคนประกอบด้วยขวัญ เมื่อใดที่ขวัญได้ออกจากร่างด้วยสาเหตุใด ๆ จะทำให้เจ้าของขวัญไม่สบาย เจ็บ ป่วย อาจถึงแก่ชีวิตได้ พิธีกรรมสู่ขวัญกระทำขึ้นทั้งเหตุดีเพื่อการรับขวัญ บำรุงขวัญ และเหตุร้ายเพื่อเรียกขวัญกลับสู่ร่าง และสอดคล้องกับการศึกษาพิธีสู่ขวัญการอนุรักษ์และสืบสานพิธีกรรมจรรโลงใจของคนสังคมอีสาน ของ วิทยา ภูครองหิน (2553) ซึ่งพบว่า พิธีกรรมการสู่ขวัญในสังคมอีสาน ยังไม่เป็นที่ชัดเจนว่าพิธีกรรมการสู่ขวัญเป็นพิธีกรรมที่เกิดขึ้นมาตั้งแต่ยุคสมัยใด รู้แต่เพียงว่าบรรพบุรุษที่นับถือทั้งพระพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์ และความเชื่อเรื่องผี เป็นผู้สร้างพิธีกรรมนี้จนกลายเป็นพฤติกรรมทางสังคมอันละเอียดอ่อนและเป็นประเพณีสำคัญอย่างหนึ่งของชาวอีสานมาตั้งแต่ยุคโบราณถึงปัจจุบัน ตามปกติแล้วพิธีสู่ขวัญทำกันแทบทุกโอกาส ทั้งในช่วงเวลาแห่งความโชคดีและโชคไม่ดี ชาวอีสานถือว่าเป็นประเพณีเรียกขวัญให้มาอยู่กับตัว พิธีสู่ขวัญนี้ เป็นได้ทั้งการแสดงความชื่นชมยินดี และเป็นการปลอบใจให้เจ้าของขวัญจากคณะญาติมิตรและบุคคลทั่วไป นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับผลงานวิจัยอีกหลายเรื่อง อาทิ การสู่ขวัญของหมอสตรีบ้านตัวสันติสุข ตำบลเขวาสาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ของ อุดม พลเสน (2547) การศึกษารูปทรงแห่งพิธีทำขวัญ ของ ปริญญา ธิญะพิพงค์ (2551) ฯลฯ ซึ่งศึกษาถึงพิธีเรียกขวัญ อันเป็นพิธีที่ใช้เรียกขวัญที่หลุดหายไปให้กลับคืนสู่ร่างเดิม

นอกจากบทบาทของพิธีสอนขวัญในเรื่องดังกล่าวข้างต้นแล้ว ผู้วิจัยพบว่า พิธีสอนขวัญยังเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างวัฒนธรรมที่มีความเป็นเอกลักษณ์ สะท้อนภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวอีสาน ในชุมชนหนองแวง ทั้งยังสะท้อนความเชื่อของคนในชุมชนที่มีความเคารพนับถือในสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของเปรมวิทย์ วิวัฒน์เศรษฐ์ (2555) ที่พบว่า พิธีสู่ขวัญของชาวไทลื้อที่อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา นอกจากจะช่วยเสริมสร้างความเชื่อมั่นและพลังใจในการดำเนินชีวิตให้แก่บุคคลแล้ว ยังเป็นแหล่งรวมความรู้ ความเชื่อ ภูมิปัญญา และศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ ของกลุ่มชน ตลอดทั้งเป็นเครื่องมือประสานความสัมพันธ์อันดีระหว่างคนในกลุ่มชนอีกด้วย ด้วยเหตุที่กล่าวมานี้ นับเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้พิธีสอนขวัญในชุมชนหนองแวง อำเภอบ้านฝาง จังหวัดอุดรธานี ยังคงดำรงอยู่และถูกสืบทอดต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน แต่ถึงกระนั้น ด้วยความเจริญในวิทยาการด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในปัจจุบัน จึงส่งผลกระทบต่อความเชื่อและการประกอบพิธีสอนขวัญในชุมชนหนองแวง อำเภอบ้านฝาง จังหวัดอุดรธานี อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งมีแนวโน้มที่จะทำให้พิธีสอนขวัญในชุมชนหนองแวงมีการเปลี่ยนแปลงและอาจสูญสลายไป ผลการศึกษาครั้งนี้ นอกจากจะเป็นส่วนกระตุ้นให้เกิดความสำนึกรักในวัฒนธรรมของตนเองแล้ว ยังเป็นข้อมูลพื้นฐานในการศึกษาอนุรักษ์ และสืบสานการประกอบพิธีสอนขวัญของชุมชนหนองแวงให้ยังคงอยู่ อันจะเป็นการแสดงถึงอัตลักษณ์ของชาวอีสานในชุมชนหนองแวง อำเภอบ้านฝาง จังหวัดอุดรธานี ให้คงอยู่สืบต่อไปอีกด้วย

เอกสารอ้างอิง

- คงอมร เหมรัตน์รักษ์. (2559). *ความเชื่อและพิธีกรรมเลี้ยงผี: กรณีศึกษา ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม., มหาวิทยาลัยพะเยา, พะเยา.
- งามพิศ สัตย์สงวน. (2543). *หลักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม (พิมพ์ครั้งที่ 4)*. กรุงเทพฯ: รามการพิมพ์.
- จรรยา เรียงไธสง. (2545). *ความคิดเห็น ความเชื่อและค่านิยมต่อการมีเพศสัมพันธ์ก่อนการแต่งงานของวัยทำงานและวัยรุ่นในเขตอำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม*. วิทยานิพนธ์ กศ.ม., มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, มหาสารคาม.

- ปริญญา ธัญทะพิพงค์. (2551). *รูปทรงแห่งพิธีกรรมทำขวัญ*. วิทยานิพนธ์ ศป.ม., มหาวิทยาลัยมหาสารคาม มหาสารคาม.
- ปรีดี นุชิต. (2549). *พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมเลี้ยงบ้านศาลหลักเมืองพระวอพระตา อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม., มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, เลย.
- เปรมวิทย์ วิวัฒน์เศรษฐ์. (2555). *การสู่ขวัญ: พิธีกรรมแห่งชีวิตชาวไทยลื้อที่อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา*. งานวิจัย, มหาวิทยาลัยพะเยา, พะเยา.
- ภคินิตย์ เพชรปานีวงศ์. (2545). *ขวัญ: มิติทางจริยธรรมของสังคมไทย*. *มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์*, 20(1), 30-40.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554*. กรุงเทพฯ: สิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์.
- วิทยา ภูครองหิน. (2553). *พิธีสู่ขวัญ: การอนุรักษ์และสืบสานพิธีกรรมจรรโลงใจของคนในสังคมอีสาน*. วิทยานิพนธ์ ปร.ด., มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, มหาสารคาม.
- ศิราพร ณ ถกลาง. (2548). *ทฤษฎีคติชนวิทยา*. (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สนธิ สมัครการ. (2538). *วิธีการศึกษาสังคมมนุษย์กับตัวแบบสำหรับศึกษาสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2540). *ทฤษฎีสังคมวิทยา เนื้อหาและแนวทางการใช้ประโยชน์เบื้องต้น*. (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อนุศาสน์ ป้องศิริ. (2548). *บทบาทหมอสู่ขวัญ: กรณีศึกษาอำเภอบางบาล จังหวัดเลย*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม., มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, เลย.
- อุดม พลเสน. (2547). *ศึกษาการสู่ขวัญของหมอสูตราบ้านตัวสันติสุข ต.เขวา อ.เมือง จ.มหาสารคาม*. วิทยานิพนธ์ ศศ.บ., สถาบันราชภัฏมหาสารคาม, มหาสารคาม.
- อุมาภรณ์ วงศ์วิสิฐศักดิ์. (2547). *ประเพณีและพิธีกรรมของชาวคลอง อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม., มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, นครปฐม.

